

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ НАРОДЖУВАНOSTІ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Населення України як і багатьох інших країн характеризується демографічною кризою. Чисельність населення щорічно зменшується, показники смертності переважають показники народжуваності, що негативно позначається на статевовіковій структурі населення, звужує основу природного відтворення населення та зменшує демографічний потенціал.

Народжуваність – одна з основних складових формування демографічного потенціалу. Кількісні параметри, що характеризують процес народжуваності визначаються дією складного комплексу чинників, тісно пов'язаних зі сферою особистої та соціальної психології. Суспільні трансформації відображаються на репродуктивній поведінці населення, спричинюють зміну демографічних установок та розповсюдження нових явищ у відтворенні населення.

Аналіз останніх публікацій. Питання відтворення населення і, зокрема народжуваності, знаходяться в центрі уваги демографічної та соціологічної науки, які ґрунтовно вивчають теоретичні та практичні аспекти, чинники формування, розробляють прогнози та обґрунтування демополітичної стратегії розвитку регіонів [наприклад, 2, 6, 7]. Все більше уваги приділяється складності й неоднозначності процесів природного відтворення населення, новим тенденціям у шлюбно-сімейних стосунках, поширенню негативних явищ [5, 7]. Суспільно-географічні дослідження аналізують регіональні відмінності демографічних процесів у їх взаємозв'язку з розселенням, суспільно-економічними процесами та змінами життєдіяльності населення [наприклад, 1, 3].

Суспільні трансформації відображаються на процесах відтворення населення появою і розвитком нових тенденцій, які в свою чергу впливають на формування демографічного потенціалу регіонів – важливої складової людського потенціалу. Таким чином вивчення змін у процесах відтворення не втрачає своєї актуальності. Метою даної роботи є виявлення регіональних відмінностей у сучасних процесах народжуваності, а також у поширенні тенденцій, що негативно позначаються на демографічному потенціалі населення.

Виклад основного матеріалу. Формування демографічного потенціалу населення відбувається під впливом складного поєднання соціально-економічних, культурних, демополітичних та психологічних чинників. Важливу роль відіграє спосіб життя населення та його зміни у процесі суспільного розвитку. На рішення людей у процесі життєвого вибору впливає прагнення до самореалізації і задоволення життєвих потреб, система цінностей, що визначається вихованням та оточуючим середовищем. Зокрема, це стосується демографічної поведінки населення, трансформація переходу суспільства від індустріальної до постіндустріальної стадії

розвитку супроводжується зміною демографічних установок: ставлення до сім'ї і дітей як головного життєвого призначення змінилося на більш прагматичне, про що свідчать сучасні тенденції [7].

За даними Державного комітету статистики України у 2010 р. загальний коефіцієнт *народжуваності* становив 10,8 ‰. У регіональному розподілі показників народжуваності спостерігаються суттєві відмінності: від 14,8 ‰ у Рівненській до 8,9 ‰ у Сумській області. До областей з найвищим в Україні рівнем народжуваності належать Рівненська, Закарпатська, Волинська (понад 14,0 ‰), а також Чернівецька, Івано-Франківська, Одеська та АР Крим (11,8-12,2 ‰). Найнижчий рівень народжуваності зафіксовано у Сумській, Луганській, Чернігівській, Донецькій, Полтавській та Харківській областях (менше 10,0 ‰).

Рівень народжуваності в нашій країні знижувався з середини 1980-х рр., досягнувши свого мінімуму у 2000-2001 рр. Найнижчий рівень народжуваності спостерігався на той час у Донецькій, Луганській, Сумській, Харківській, Полтавській і Чернігівській областях (6,1-6,9‰), найвищий – у Рівненській, Закарпатській і Волинській областях (11,3-10,8 ‰) [4].

Сучасне підвищення народжуваності пов'язане зі структурними чинниками – репродуктивного віку досягло найбільше за чисельністю покоління народжене в середині 1980-х років, що пов'язано з демографічною політикою, спрямованою на стимулювання народжуваності (відпустка по догляду за дитиною, щомісячні виплати). Подібні заходи стимулювання народжуваності - одноразова виплата при народженні дитини - запроваджені в нашій країні з квітня 2005 р., однак, як зазначають фахівці-демографи, ефект подібних заходів є недовготривалим [7].

Серед головних причин зниження рівня народжуваності називають соціально-економічні умови життєдіяльності населення. Так, спад народжуваності на початку 1990-х рр. був реакцією на швидкі неочікувані перетворення у суспільстві, невпевненість у завтрашньому дні спричинила відкладання народжень. Підвищення рівня народжуваності на початку 2000-х рр. викликане реалізацією компенсаційною дією відкладених народжень [2,7].

Зниження рівня народжуваності пов'язано з трансформаційними процесами у шлюбно-сімейних відносинах. Відбувається відхід від традиційної сім'ї, відмова від багатодітності, зростає кількість розлучень, розповсюджені нові види шлюбів, підвищується частка дітей народжених жінками, що не перебувають у зареєстрованому шлюбі. Такі тенденції проявляються в усіх розвинутих країнах світу, які переживають демографічну кризу.

Тенденція до зростання числа розлучень спостерігається в усіх регіонах України, хоча за її рівнем існують суттєві регіональні відмінності. Найбільш міцні сім'ї характерні для західних областей України – за співвідношенням кількості шлюбів і кількості розлучень найкраща ситуація склалася у Закарпатській, Рівненській, Тернопільській, Волинській, Львівській та Івано-Франківській областях. Несприятлива ситуація - у Херсонській, Запорізькій,

Кіровоградській, Черкаській, Полтавській областях, де розпадається понад 50% шлюбів.

Порівнюючи регіони за процесами народжуваності та процесами пов'язаними зі створенням сімей, можна зробити висновок про взаємозв'язок рівня народжуваності і шлюбно-сімейних стосунків. Таким чином можна виділити регіони: 1. з високим рівнем народжуваності і низьким рівнем розлучуваності (Закарпатська, Рівненська, Волинська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька, Тернопільська); 2. з середнім рівнем народжуваності і середнім рівнем розлучуваності (м. Київ, м. Севастополь, АР Крим, Київська, Житомирська, Одеська); 3. з низьким рівнем народжуваності та високим рівнем розлучуваності (всі інші області). Останнім часом поширення набуває новий вид шлюбів – офіційно незареєстрований або шлюб за згодою. Офіційна статистика не відображає частку зареєстрованих шлюбів, однак їх розповсюдженість можна опосередковано визначити за кількістю дітей, народжених жінками, що не перебували у зареєстрованому шлюбі.

Кількість дітей народжених жінками, що не перебувають у зареєстрованому шлюбі, зростає в усіх регіонах України. Понад 30 % дітей народжуються поза шлюбом у Херсонській, Миколаївській, Запорізькій та Кіровоградській областях. Характерною особливістю більшості регіонів є вища частка позашлюбних дітей в сільській місцевості (по Україні в селах - 22,3 %, у містах - 20,9 %). Найменше дітей поза шлюбом народжується в західному регіоні – Тернопільській, Рівненській, Львівській, Волинській, Івано-Франківській, Чернівецькій і Закарпатській областях. У цих областях у сільській місцевості частка позашлюбних дітей менша, ніж у містах. Населення західних областей, особливо сільське, є більш релігійним, консервативним та прихильним до традиційних сімейних цінностей. Цей регіон визначається менш тривалою історією колективізації, індустріалізації та урбанізації, що суттєво вплинули на традиційний спосіб життя населення інших регіонів України. Таким чином, вищі показники народжуваності в західних областях України тісно пов'язані з меншою поширеністю розлучень та позашлюбних народжень, хоча для цього регіону теж характерні тенденції до поширення шлюбів без офіційної реєстрації, в першу чергу в міських поселеннях.

Тенденція зменшення народжуваності, поширення нових видів сімейних стосунків, позашлюбних народжень характерна для більшості розвинутих країн світу. Фахівці пояснюють це переходом до постіндустріального етапу розвитку суспільства, коли відбувається зміна світогляду, що веде за собою зміну пріоритетів: найголовнішим в своєму житті людина вважає задоволення своїх потреб від елементарних до потреб самореалізації, саморозвитку [2, 7].

Висновки. Таким чином, Україна характеризується поширенням тенденцій, характерних для демографічної ситуації країн світу з перехідним до постіндустріального типом суспільного розвитку і відповідною трансформацією процесів відтворення. Виявлені регіональні відмінності народжуваності в Україні свідчать про тісний взаємозв'язок способу життя та демографічної поведінки населення.

Тому фінансові методи стимулювання народжуваності, посилення соціального захисту сімей з дітьми, розвиток житлової, медичної та освітньої інфраструктури повинні супроводжуватися заходами спрямованими на зміцнення у суспільній свідомості цінностей гармонійних сімейних відносин, підвищення іміджу сімей з дітьми.

Без міграційного приросту чисельність населення України, за прогнозами демографів, буде скорочуватися. Європейські країни проводять міграційну політику вже досить тривалий час, у деяких країнах приріст населення відбувається лише за рахунок мігрантів, репродуктивні установки яких відрізняються від європейських. Важливим напрямком подальших досліджень може стати вивчення демографічної поведінки мігрантів, її трансформації у зв'язку зі зміною місця проживання та впливу на процеси природного відтворення населення України.

Список використаних джерел:

1. Влах М. Р. Регіональні особливості природного руху населення України / М. Р. Влах, І. В. Поручинська, В. І. Поручинський // Географія і сучасність. – Випуск 24. - № 12 (24). – 2010. – С.160-168.
2. Курило *И. А.* Тенденции рождаемости в Украине за последние сто лет / И. А. Курило // Проблемы народонаселения в зеркале истории: Шестые Валентеевские чтения: Москва, 22-24 апреля 2010 г. МГУ им. М.В.Ломоносова: Сборник докладов / Ред. В. В. Елизаров, И. А. Троицкая. – М.: МАКС Пресс, 2010. – С. 168-165.
3. Логвин М. Духовні аспекти демографічного розвитку регіону / М. Логвин, М. Джаман // Часопис соціально-економічної географії – Випуск 5 (2). – 2008. – С. 140-144.
4. *Населення України 2007: демографічний щорічник* / Державний комітет статистики України. – К.: Державний комітет статистики України, 2008. – 570 с.
5. *Ничипоренко С. В.* Проблеми неповних сімей у контексті демографічного розвитку // Інститут демографії та соціальних досліджень / С. В. Ничипоренко // Демографія та соціальна економіка – 2006. - № 2. - С. 37-43.
6. *Рогожин О. Г.* Демографічні перспективи українського села: історичні передумови, регіональний аналіз і моделювання / О. Г. Рогожин. – К.: Ін-т проблем національної безпеки, 2004. – 296 с.
7. *Шлюб, сім'я та дітородні орієнтації в Україні.* – К.: АДЕФ-Україна, 2008. – 256 с.